

Kitap incelemesi: İnsan toplumlarının temelinde: Antropolojinin bize öğrettikleri[‡]

Book review: At the foundation of human societies.

What anthropology teaches us?[‡]

Maurice Godelier (2007). *Au fondement des sociétés humaines. Ce que nous apprend l'anthropologie*. Albin Michel, 292 s. ISBN: 9782226179036.

Emre Aktürk^{1*}

¹ Arş. Gör. | KTO Karatay Üniversitesi, İİSB Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Konya - Türkiye

* Sorumlu Yazar / Corresponding Author:

Emre Aktürk

KTO Karatay Üniversitesi

İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi

Sosyoloji Bölümü

Akabe Mah. Alaaddin Kap Cad., 130

42020, Karatay, Konya/ Türkiye

E-posta/E-mail: emreakturk_70@hotmail.com

Alındı/Received: 7 Şubat / February 2023

Düzeltildi/Revised: 22 Haziran / June 2023

Kabul edildi/Accepted: 23 Haziran / June 2023

Yayımlandı/Published: 30 Haziran / June 2023

İncelemeye kısa bir giriş

Maurice Godelier, ilk baskısı 2007 yılında Paris'te Fransızca olarak yapılan bu kitabının ortaya çıkış fikrini, bir dizi konferans verdiği 2002 yıllarına dayandırmaktadır. Zaten kitabın bazı bölümlerinin de bu tür toplantı ve konferanslarda verilen sunum ve bildirilere dayandığı da görülmektedir. Kitabın arka kapak yazısından da anladığımız kadarıyla yazarın bu çalışmasını, neredeyse 40 yıllık akademik hayatındaki çalışmalarının ve okumalarının bütünlüklü bir sentezi olarak da görmek mümkündür.

Kısaca Yazar'dan bahsetmemiz gerekirse, 1934 yılında Fransa'da doğan Godelier; Felsefe, Sosyoloji, Modern Edebiyat, Ekonomi, Psikoloji ve Antropolojiye değin çeşitli alanlarda eğitim ve sertifikalar alır. Kendi deyimiyle, bir entelektüel alandan diğerine sürekli bir göç etme halinde olur. Dönemin etkili sosyal bilimcilerinin yanında da kendisine yer bulan Godelier, Fernand Braudel'in yanında araştırma koordinatörlüğü de yapar, Claude Levi Strauss'un yanında asistan olarak da çalışır (2022b, s. 8-9). Godelier'in Sosyal Bilim dallarının pek çoğu hakkında ilgi ve merakının yanı sıra eğitimler de almış olması ve bunların yanında dönemin önemli entelektüel isimlerinin yanında deneyimler kazanması, Onun ilerleyen süreçteki fikirlerinin ve çalışma alanlarının gelişmesinde oldukça önemli olmuş gibi durmaktadır.

[‡] Bu inceleme yazısında kitabın 2022 yılında yayımlanmış olan Türkçe çevirisi (yayınevinin değişimiyle Türkçe söylenişi) kullanılmıştır: Godelier, M. (2022). *İnsan toplumlarının temelinde: Antropolojinin bize öğrettikleri* (L. Ünsaldı, Çev.). Heretik Yayınları.

[‡] In this review, the following Turkish translation of the book was used: Godelier, M. (2022). *İnsan toplumlarının temelinde: Antropolojinin bize öğrettikleri* (L. Ünsaldı, Trans.). Heretik Yayınları.

Kitap hakkında

İnsan Toplumlarının Temelinde, toplamda sekiz bölümden oluşmaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz: “Giriş: Antropoloji Ne İşe Yarar?” (s. 7-73), “Birinci Bölüm: Verilen Şeyler, Satılan Şeyler ve Ne Satılması Ne Verilmesi Ancak Aktarmak İçin Muhafaza Edilmesi Gereken Şeyler” (s. 75-98), “İkinci Bölüm: Hiçbir Toplum Hiçbir Zaman Aile veya Akrabalık Üzerine Tesis Edilmemiştir” (s. 99-125), “Üçüncü Bölüm: Bir Çocuk Yapmak İçin Her Zaman Bir Erkek ve Bir Kadından Fazlası Gerekir” (s. 127-156), “Dördüncü Bölüm: İnsan Cinselliği Esasen Toplum Dışıdır” (s. 157-189), “Beşinci Bölüm: Bir Birey Toplumsal Özne Olarak Nasıl Teşekkül Eder?” (s. 191-206), “Altıncı Bölüm: İnsan Grupları Toplum Olarak Nasıl Teşekkül Eder?” (s. 207-238), “Sonuç: Sosyal Bilimlere Övgü” (s. 239-270).

Kitabın “Giriş”, “Altıncı Bölüm” ve “Sonuç” bölümleri, iç kısımda yer alan diğer bölümlerden (Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Bölümler) biraz farklıdır. Godelier, bu üç bölüm haricindeki bölümleri (Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Bölümler), kimi zaman başka yerlerde yayımlanmış kimi zaman da bir bildiri şeklinde çeşitli yerlerde sunmuştur. Dolayısıyla Birinci Bölüm'den Altıncı Bölüm'e değin Godelier, gerek kendi spesifik çalışmalarından elde ettiği verilerle gerekse de diğer başka araştırmacıların bulgularından hareketle daha nokta atışı konuları işlemiştir. Giriş, Sonuç ve Altıncı Bölüm'de ise gerek Antropolojiye gerekse de toptan bir şekilde Sosyal Bilimlere dair kendi fikirlerini bir tür manifesto şeklinde okuyucusuna sunmuştur. Şimdi kitabın bölümlerini sırasıyla inceleyip her bölümü kendi içinde değerlendirmeye çalışacağız.

Atf için / Cite as:

Aktürk, E. (2023). Kitap incelemesi: İnsan toplumlarının temelinde: Antropolojinin bize öğrettikleri. *Antropoloji*, (45), 119–126. <https://doi.org/10.33613/antropolojidergisi.1248711>

Giriş: Antropoloji ne işe yarar?

Yazar, “Giriş: Antropoloji Ne İşe Yarar?” isimli ilk bölümüyle (s. 7-73) kitabına başlar ve başlarken de yukarıda bahsedilen konferanslardan birindeki (Virginia Üniversitesi - 2002) bir tartışmayı gündemine alır. Bu tartışmaya göre Antropoloji; kimilerine göre “artık” bilimsel bir “saygınlık” ve “otoritesi” kalmamış bir alandır, kimilerine göre ise antropolojiyi, her ne kadar doğa bilimlerine kıyasla daha mütevazı bir bilimsellik olsa da “bilimsel” bir disiplin olarak saymamıza imkân veren unsurlar varlığını sürdürmektedir (Godelier, 2022a, s. 7). Aslına bakılırsa böylesi bir tartışma diğer sosyal bilim alanları için de hâlen varlığını korumaktadır. Örneğin, Sosyoloji disiplinin de içinde, neredeyse disiplinin ilk ortaya çıktığı günlerden bu yana böylesi tartışmalar sürekli devam edegelmiş ve birçok sosyal bilim tartışmasında olduğu gibi bu tartışmada da ortak bir sonuca-karara da varılamamıştır. Daha kitabın en başlarından Godelier’in bu tartışmaya bakışını net bir biçimde görmek mümkündür. Ona göre Antropoloji, ilk ortaya çıktığı dönemler olan ve sömürgeciliğin de bir tür meşrulaştırma aracı-aparatı olarak kullanıldığı on altıncı ve on dokuzuncu yüzyıllar arasında yer aldığı konumdan, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla çıkmaya başlamış ve “bilimsel” bir hüviyet kazanma yolunda ciddi bir yola girmiştir.

Godelier, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla Antropolojinin bilimsel bir hüviyete sahip olmaya başladığını ve bunda da Bryan Wilson ve Lewis Henry Morgan gibi isimlerin öncü olduğunu belirtmektedir. Yazar, Morgan’ı kendi kültürel alanından ve bağlılıklarından sıyrılıp, diğer topluluklara görece tarafsız bir gözle bakabilmesini övmekle birlikte, Morgan’ın ulaştığı sonuçları yanlış yorumlamasını ve insanlığın evrimine dair bir kurgu meta-anlatı inşa etmesini de eleştirmeden edemez (2022a, s. 12-14).

Godelier de böylesi girişimlerin önemli olduğunu ancak yeterli kalmadığını, daha başka şeyler yapmak gerektiğini de belirtecektir. “O halde mesele açık. Antropoloji ve Sosyal bilimleri en kuytu köşelerine, en son kabullerine dek yapısöküme uğratmak gerekir... uzun yıllardan beri böyle bir yapısöküm-yeniden inşa yolunu takip ediyorum ve elinizdeki kitap, bu yolla ulaşılmış sonuçlardan bazılarını sunmaktadır.” (2022a, s. 39). Gerçekten de Godelier, bugüne değin doğru bilinen ya da sağduyumuz vasıtasıyla doğru olduğunu kabul ettiğimiz, hiç sorgulama zahmetine girmediğimiz fikirlerin aslında görüldüğü gibi olmadığını bildirmektedir.

Bu noktada Godelier, Antropoloji dünyasında kabul görmüş ve yer etmiş bazı doğruların aslında yanlış oldukları iddiasıyla işe koyulmaktadır. Ki aslına bakılırsa tüm bir kitap da bu doğru bilinen yanlışların neden doğru olamayacaklarını doğrudan saha verileri üzerinden göstermek üzerine kurulmuştur. Şimdi önce

Godelier’in, Antropolojideki temel bazı doğru bilindiğini iddia ettiği tezler, sonra da yine kendisinin bu tezlerin karşısına koyduğu kendi tezlerine bir bakalım:

- 1-Toplumlar değiş-tokuşa dayalıdır: Kişilerin değiş-tokuşu ve malların değiş-tokuşu. Bu değiş-tokuşlar iki biçimiyle karşımıza çıkar: malların değiş-tokuşu veya armağanların ve karşı-armağanların değiş-tokuşu.
- 2-Akrabalık ilişkileri ve aile her yerde toplumların temelinde yer alır, özellikle sınıfsız, devletsiz ve bir zamanlar “ilkel” olarak adlandırılan toplumlarda.
- 3-Bir erkek ve bir kadın cinsel yolla birleşerek çocuk yapar.
- 4-Ekonomik ilişkiler toplumların maddi ve toplumsal temelini oluşturur.
- 5-Simgesel, her zaman imgesele ve gerçeğe üstün gelir. (Godelier, 2022a, s. 39)

Bu tezler karşısında Godelier’in kendi analizlerinden çıkardığı yeni tezler ise şunlardır:

- 1) Satılan veya verilen şeylerin yanı sıra, bir de satılmayan, verilmeyen ama aktarmak için muhafaza edilen şeyler vardır. Bunlar başka şeylerden daha fazla ayakta kalan kimlik dayanaklarıdır (Birinci Bölüm¹).
- 2) Akrabalığa dayalı toplumlar mevcut değildir ve hiçbir zaman da mevcut olmamıştır. Akrabalık ilişkileri, hele hele aile hiçbir surette, farklı insan grupların, onlardan bir toplum yaratacak şekilde birleştiren bağı kuramaz (İkinci Bölüm).
- 3) Hiçbir yerde ve hiçbir toplumda, bir erkek ve bir kadın, çocuk yapmak için yeterli iki unsur olarak görülmemiştir. Kadın ve erkeğin beraber ürettikleri şey bir fetüstür; insandan daha güçlü varlıkların (atalar, tanrılar, Tanrı) ona bir nefes, bir veya birkaç ruh vererek çocuğa dönüştürecekleri bir fetüs

¹ Yazar, parantez içinde ilgili konunun kitabın hangi bölümde işlendiğine dair bilgi vermektedir.

(Üçüncü Bölüm).

4) İnsan cinselliği esasen “toplum dışıdır”. Erkek ve kadınların cinsel kalıplarına sokulmuş bedenleri her toplumda, o toplumu karakterize eden güç ve çıkar ilişkilerini (sadece cinsiyetler arasındaki ilişkiler düzeyinde değil, bütünü oluşturan toplumsal gruplar arasındaki ilişkiler seviyesinde de -klan, kast, sınıf) ifade eden ve meşrulaştıran bir nevi vantrolog kuklası gibi işler (Dördüncü Bölüm).

5) Tüm toplumsal ilişkiler, en maddi olanları dâhil, bu ilişkilerin ideolojik yansımaları değil, kurucu iç bileşenleri olan “imgesel çekirdekler” içerir. Bu “imgesel çekirdekler”, “simgesel pratikler” tarafından uygulamaya konulur (ve sahnelenir) (Beşinci Bölüm).

6) Bir bireyler ve gruplar bütünü “toplum” olarak kuran toplumsal ilişkiler ne akrabalık ilişkileri ne de ekonomik ilişkilerdir, Batı’da “siyasi-dini” [*politico-religieux*] olarak nitelenen ilişkilerdir. (Godelier, 2022a, s. 40-41)

Daha önce de belirtildiği üzere Godelier’in bu kitaptaki temel meselesi, üstte sıralanan kendi tezlerini sahadan elde ettiği verilerle kanıtlamaktır. Kitapta ayrı ayrı bölümler halinde ele alınan bu tezleri ileride biraz daha detaylandıracağız. Şunu da hatırlatmak gerekir ki, Godelier, 1967’den 1988 yılına değin içlerinde bizzat yaşadığı, bugün Papua Yeni Gine sınırlarında yer alan Baruya toplumundan hareketle Antropolojinin kemikleşmiş doğrularına meydan okumakta ve bu doğruları üzerine yeniden düşünülmesi ve tartışılması gerektiğini bildirmektedir. Daha açık bir deyişle Godelier, tüm bu tezlerini, masa başında yaptığı okumalardan ya da varsayımsal yorumlardan hareketle değil, çoğunlukla doğrudan kendi saha gözlemlerinden üretmiştir.

Godelier yine bu Giriş kısmında; Antropolojinin kısa bir tarihinden, gelişiminden ve bu disiplin içinde geçmişten bugüne yaşanmış olan birtakım yenilik ve krizlerden ve genel olarak Antropolojide yaşanan dönüşümlerden bahsetmektedir. Ayrıca bir Antropolog nasıl olmalıdır, ne gibi yöntemsel uğrakları ve metodolojik durakları olmalıdır gibi sorulara da çoğunlukla kendi deneyimlerine yaslanarak birtakım cevaplar sunmaktadır. Burada Godelier’in belki de bu kitaptaki en ayırt edici tarafı, kendi bildiği doğruları okuyucusuna sunarken,

bu doğruların kesin ve mutlak doğrular olmadığını, her zaman yanlışlamaya ve eleştiriye açık olduğunu da hissettirmesidir.

Godelier, Antropologlara, metodolojik duruş ve sahaya gitmek gibi konular hakkında da bir şeyler söylemek ister. Kendi deyimiyle, başlangıcından beri Antropolojinin peşini bırakmayan o yakıcı soruya da bir cevap verme peşindedir bu bölümde: “Kendimizin yaratmadığı bir şey, hiçbir zaman kültürünüzün, düşünme ve yaşama biçiminizin parçası olmamış bir şey nasıl kavranabilir?” (2022a, s. 53). Godelier, bu soruya, Antropologların uzun zamandan beri bildikleri şu cevabı verir: Antropolog, yeni bir benlik inşa etmelidir. Antropolog, sosyal ben ve özel ben’ine ek olarak, bilişsel ben isimli yeni bir benlik inşa etmelidir (2022a, s. 54-55), bir tür nötr benlik de denebilir. Tam bu noktada Godelier, basit gibi görünen ancak oldukça önemli bir noktaya değinmektedir: hemen her toplumda, “ötekini düşünmenin” farklı türleri ve kendine özgün biçimleri vardır. Antropologun, çoğu zaman değer yüklü bakış açılarına mesafesini koruması gerekir. Örneğin, bugün Suriyeleri göçmenlerle ilgili bir çalışma yapmak isteyen Antropolog ya da Sosyologun, yerel halkın Suriyelilere bakışına (olumlu ya da olumsuz olabilir) mesafelenmesi ya da tüm bu yerel bakış açılarını onları dışlamadan-onlara sırtını dönmeden paranteze alması gerekir.

Bahsi geçen bu metodolojik duruşları bir çatı şeklinde kavraması bakımından son olarak Godelier’in şu cümlelerini de aktarmak oldukça faydalı olacaktır:

Oysa tüm bunları keşfetmek için etnoloğun, devamında “bilgi sağlayıcıları” olacak olan ufak sayıda kişi nezdinden kendini kabul ettirmesi, bu kişilerle bir ateş etrafında aylarca dağınık, kesik sohbetlerde bulunması yetmez. Gözlemlenen toplumun sosyal yaşamının çeşitli yönleri, maddi faaliyetleri, ritüelleri, iktidar formları, çatışma kaynakları üzerine aylar boyu sürecek sistematik araştırmalar da yürütmek gerekir. Böylece, bu araştırmalar sayesinde, bireylerin yaptıklarını söyleyip söylemediklerinin veya söylediklerini yapıp yapmadıklarının farkına varma olanağına kavuşmak mümkün olabilir. (2022a, s. 57)

Bu noktaya koşut bir biçimde Godelier’in gerek Antropologun gerekse de Antropolojinin rölatif bir duruşa sahip olmasının ne denli önemli olduğu fikriyle de karşılaşmaktayız. Ki Godelier, bizden olmayana, diğerlerine nesnel bir şekilde bakabilmenin oldukça

elzem olduğundan bahseder ve burada şu uyarıyı da yapmadan edemez; diğerlerini incelemek, onların yaşam biçimlerini, anlam dünyalarını, dünyayı ve diğer insanları algılama biçimlerini incelemek demek tüm bunları sahiplenmek ya da öyle düşünmek ya da bu pratiklere duygusal bir yakınlık duymak demek değildir, incelediğimiz “nesnemize” duygusal yakınlık duymadan, yalnızca anlamak ve açıklamak için de araştırmalar yapmamız gayet doğaldır. Örneğin Godelier, katımlı gözlem konusunda, Antropoloğun, onlar gibi olmak için katımlı gözlem yapmadığını, onları anlamak için yaptığını belirtir (2022a, s. 58-59).

Godelier’in rölativist duruşla ilişkisi şu pasajdan da kolayca anlaşılabilir:

Eğer sosyal bilimlerde “rölativist” olmak, farklı toplumlar tarafından farklı çağlarda sorulan soruların ve verilen yanıtların hepsinin özgül olduğunu ve ayrı kültürel evrenlerde bir mana kazandığını kabul etmekse, antropologların ve diğer sosyal bilimcilerin rölativizmden nasıl kaçınabileceklerini söylemek güçtür. Fakat rölativizm daha da öteye taşınır ve tüm bu toplumsal ve zihinsel verenlerin birbirine kökten biçimde yabancı olduğu ve hiçbir ortak paydaları olmadığı için de mukayese edilemez, nüfuz edilemez oldukları iddia edilirse, bu durumda sosyal bilimlerin mevcut olabilme ihtimali dahi yadsınmış veya ortadan kaldırılmış olur. (Godelier, 2022a, s. 63)

Burada alıntıdan da anlaşılacağı ve yukarıda da bahsedildiği üzere Godelier, rölatif bir duruşa sahip olmanın ne denli önemli ve gerekli olduğunu belirtmesine rağmen aşırıya kaçan bir rölativizmin sosyal bilimlerin varlığını da tartışmaya açacağını da farkındadır ve bundan da kaçınılması gerektiği iddiasındadır. Ancak Godelier bu noktada, rölatif duruşun nerede son bulacağı konusunu oldukça muğlak bir noktada bırakmıştır. Çünkü bir kez rölatif düşünölmeye başlandığı anda aşırıya kaçmamak ya da sonuna kadar gitmemek rölatif düşöncenin kendisine aykırı bir durumdur. Burada sağduyu kaynaklı bir orta yol bulma-tutmanın salık verildiği bir durumla karşı karşıyayız gibi durmaktadır. Ancak bu handikap yalnızca Godelier ile ilgili bir eksiklik de değildir. Rölatif bakmak, biraz da doğası gereği kendi sınırlarını kendi çizen bir tavır ve tutumdur. Evrensel sınırları ve mutlak doğruları yoktur.

Godelier, Giriş kısmının devam eden sayfalarında, Antropolojinin seksenli yıllarla birlikte yeni bir araştırma, saha ve yazma deneyimlerini tartışmaya başladığını, hatta bu durumun “*a New Ethnography*” kavramıyla karşılandığını ve Antropolojinin sade ve kuru bir dil ve anlatımla vakaları sunmaması-temsil etmemesi, bunun yerine mümkünse daha edebi ve hatta şiirsel bir biçimde bunların aktarılmasının öne çıkarılmaya başlandığını belirtmiştir. Yazar, böylesi yeni yollar arayışlarının-tartışmalarının-krizlerinin karşımıza temel bazı sorular çıkardığı iddiasındadır:

Bugün hepimiz için geçerli olan soru oldukça basit. Antropoloji alanının tümünü ve elbette diğer sosyal bilim alanlarını sarsan bu tartışmalar, yapışökümler, Marshall Sahlins’in dediği gibi, disiplinin “alacakaranlığının”, kaçınılmaz ölümünün öncü işaretleri midir? Yoksa tüm bunlar, antropolojinin ve diğer sosyal bilimlerin, çelişkili, çalkantılı fakat neticede tamamıyla normal bir geçiş sürecini tecrübe ettiklerinin dolaylı birer kanıtı mıdır? Diğer bir ifadeyle bu süreç, her bir sosyal bilim disiplininin, tüm bu tartışmalardan, kendi sınırlılıklarına, kullandığı kavram ve yöntemlere dair çok daha güçlü bir eleştirel bilinç, dolayısıyla da çok daha büyük bir analitik titizlikle donanmış halde çıkacağı (ve hâlihazırda çıkmaya da başladığı) bir geçiş süreci olamaz mı? (Godelier, 2022a, s. 10)

Yazar, bu sorular karşısındaki pozisyonunu, hiç de lafı dolaştırmadan gayet açık bir şekilde vermektedir. Ona göre, tüm kriz ve tartışmalar ne antropolojinin ne de bütün olarak Sosyal Bilimlerin çözölmüne ya da yok olmasına değil, sadece yeniden inşa edilmeleri için yaşamaları gereken bir geçiş evresi anlamına gelmektedir. Bu noktada Lewis Carroll’un *Aynanın İçinden – Alice Harikalar Ülkesinde* eserindeki Alice ile kraliçe arasındaki yarış hikayesi ile bu kısmı biraz daha detaylandırabiliriz. Alice ile Kraliçe bir koşu yarışına tutuşurlar ancak yarışın sonunda Alice oldukça şaşkın bir durumdadır, o kadar hızlı koşmasına rağmen halâ yarışa başladıkları aynı noktadadır, Alice bu duruma oldukça şaşırır, bu noktada kraliçenin cevabı ise, kendi ülkesinde ancak çok hızlı koşarsan olduğun yeri koruyabilirsin şeklindedir (Carroll, 2021). Aslına bakılırsa Godelier de buna benzer şekilde özelden Antropolojinin genelde ise tüm bir Sosyal Bilimlerin, bilimsel hüviyetlerini koruyabilmeleri için yerlerinde saymayıp sürekli bir yapışöküm, yeniden-

üretim ve yeniden-inşa süreci içinde olmaları, daha açık bir deyişle var olan konumlarını korumak için sürekli hareket halinde olmaları gerektiğinden bahsetmektedir.

Birinci bölüm: Verilen şeyler, satılan şeyler, ve ne satılması ne verilmesi ancak aktarmak için muhafaza edilmesi gereken şeyler

Godelier'in dediğine göre bu bölüm, 2002 yılında Toronto'da sunduğu bir bildiri den üretilmiştir (2022a, s. 75). Godelier, kısaca, bu bölümde, Marcell Mauss ve benzeri isimlerin, bir topluluğun içinde ve topluluklar arası karşılıklı değış tokuş ilişkilerinin ve potlaç kültürünün kısa bir tasvirini verdikten sonra, çoğunlukla gözlerden kaçmış ince bir noktaya temas etmenin önemli olduğunu söyler, o da değış tokuşa ve potlaça girmeyen ve muhafaza edilmesi gereken şeylerin varlığıdır. Daha açık bir deyişle Ona göre, toplumlar birçok maddi olguyu değış-tokuş edebilirler, etmişlerdir de ancak tüm bunların değış-tokuşa sokmadıkları ya da satmadıkları ama nesiller boyu muhafaza ettikleri birtakım nesne ya da semboller de vardır. Godelier, başka bir çalışmasında bu fikrini şu şekilde açmaktadır:

Gerçekten de bir yandan verilebilir şeyler; diğ er yandan da satılabilir ve böylelikle tamamen devredilen şeyler vardır, zira satılan şeyler onları satın alana ait olmak için bizi terk eder. Ancak bir de ne verilmesi ne satılması ancak aktarmak için muhafaza edilmesi gereken şeyler vardır. İşte evrensel olarak ihmal edilmiş üçüncü nokta budur. (2022b, s. 44)

“Her şey satılıktır” fikrinden hareketle hem geçmişte hem de günümüzde böylesi bir ifadenin nasıl ve neden yanlış olduğuna da değ inen Godelier, gerek geçmişte gerekse de günümüzde hediye olarak veremediğimiz, değış tokuşa sokmadığımız ve sürekli muhafaza etmemiz gereken şeylerin varlığından bahseder.

Aslına bakılırsa bu bölümün temel iddiası olan bazı kutsal nesnelerin korunması fikri kulağa oldukça özgün bir fikirmiş gibi gelse de birazcık özenli bir düşünmeyle böylesi bir fikre ulaşmanın çok da zor olmayacağı açıktır. Elbette bir topluluk her şeyini satmaz ya da onu değış-tokuşa sokmaz, kutsal ya da o toplum için kıymetli nesnelerinin yanı sıra örneğin, soyut nesnelerini yani fikirlerini ve geleneklerini de böylesi bir değışime-dolaşıma sokmaya çok da gönüllü olmadığı karşımıza çıkar.

İkinci bölüm: Hiçbir toplum hiçbir zaman aile veya akrabalık üzerine tesis edilmemiştir

Yazar, bu bölümü de Virginia Üniversitesi'nde sunduğu bir bildiri den ürettiğini söylemektedir. Godelier'in bu bölümdeki temel meselesi “toplumlar, aile ve akrabalık bağları sayesinde kurulur” tezine karşı durmaktır. Ayrıca ekonomik ilişkilerin de bir toplum yaratmada zannedildiği kadar etkili olamayacağı iddiasındadır. Ona göre bir insan topluluğunu toplum haline getiren şeyler siyasi-dini ilişkilerdir. Yazar böylesi ilişkilerden tam olarak neyi kastettiğini her ne kadar bu bölümde net bir biçimde anlat(a)mamış olsa da kitabın ilerleyen bölümlerinde ve özellikle de sonuç kısmında dini-siyasi ilişkiler dediği şeyden ne anladığını net bir biçimde anlamış oluyoruz.

Yukarıda da bahsedildiği üzere Godelier, aile, akrabalık bağları ve ekonomik ilişkilerin bir toplumun tesisi için tek başlarına yeterli olamayacağı iddiasındadır. Ona göre aslanan, insan topluluklarının üzerinde yaşayabilecekleri bir toprak parçasına ortak bir hükmetme yetkisinin varlığıdır. İşte tam da bu noktada dini-siyasi ilişkiler kendini göstermeye başlar.

Sonuç olarak, “toplumu” kuran, akrabalık değil, doğanın bir parçası ve üzerinde yaşayan varlıklar (ki sadece bitkiler ve hayvanlar da değil, insanlar ve onlarla birlikte ölümler, ruhlar ve doğada mukim, insanlara yaşam ya da ölüm getirdiği varsayılan tanrılar) üzerindeki bir tür egemenlik hakkının ortak icrasdır. (2022a, s. 108)

Ancak bu noktada İsrail örneğinin bu fikirle uyuşmadığını dile getirmek gereklidir. Yahudi toplumu tarih sahnesinin büyük bir çoğunluğunda topraksız ve devletsiz bir şekilde diasporalar şeklinde yaşamış olmalarına rağmen, onların toplum olup olmadıkları tartışmasına girilmemektedir. Yazar her ne kadar İsrail örneğinden bahsetse de Yahudilerin geçmişten bugüne topraksız zamanlarda bile nasıl toplum olarak kalabildiklerini ve bugüne değ in bu toplum fikrinin bozulmadan nasıl kalabildiğini tatmin edici bir şekilde açıklayamaz.

Bu bölüm ile diğ er bölümü birbirine bağlaması bakımından Godelier'e yönelik bir eleştiriyi daha sunmak önemli olacaktır. Godelier, tüm metin boyunca yapısalcılık ile inşacılık yaklaşımları arasında deyim yerindeyse bir salınım içerisinde. Her ne kadar çoğunlukla sosyal ve kültürel inşacı bir yaklaşıma daha yakın bir noktada durduğuna şahit olsak da Üçüncü Bölüm'de işlediği konu itibarıyla yapısalcılık yaklaşımı içerisinde kabul edilebilecek analizler geliştirmiştir.

Üçüncü bölüm: Bir çocuk yapmak için her zaman bir erkekle bir kadından daha fazlası gerekir

Bu bölümün de Virginia Üniversitesi gerçekleştirilmiş olan bir sunumdan üretildiği görülmektedir. Aslına bakılırsa bu bölüm, başlığı itibarıyla de oldukça kışkırtıcıdır ki bu durumu aslında birçok bölüm için de genelleayebiliriz. Yukarıda da bahsedildiği üzere Godelier, kimi zaman tekil bireylere ve onların ürünlerine oldukça önem vermiş ve bu bireylerin tüm toplumu etkileme güçlerinden bahsetmiştir. Ancak bu başlık altında bir erkek ve kadının bir araya gelip bir çocuk yaratamayacağını iddia etmiş olması, onun inşacı ve rölatif duruşunun sorgulanmasına imkân vermektedir. Godelier'e kulak verelim: "Akrabalık sistemleri ya da siyasi-dini yapılar ne türden olursa olsun her yerde, bir erkekle bir kadın sadece bir fetüs üretir; bu fetüsün tam bir insan çocuğuna dönüşmesi için, insandan daha güçlü varlıkların -atalar- ruhlar ya da tanrıların- müdahalesi gerekir." (2022a, s. 128).

Godelier, yer yer Durkheim'in toplum nosyonuna bile eleştirel çıksa da (2022a, s. 65), bu bölümde, bir fetüsü, toplumsal bir varlık haline getiren şeyleri açıklarken, birey üstü mekanizmaların (atalar, güneş, ruhlar, tanrılar, kültür, gelenek vs.) önemini kabul etmektedir.

Godelier, bu başlıktaki iddiasını kanıtlamak için, içlerinde doğrudan kendisinin de araştırmalar yaptığı Baruyalardan ve diğer araştırmacıların elde ettiği bulgularla Inuitler, Maengeler, Telefolminler, Tonga krallığı ve Nalara ve Malinowski'nin meşhur Trobriand çalışmalarına ve hatta günümüz Hristiyan öğretilerine değin çeşitli örnekler sunmaktadır.² Tüm bu örneklerle Godelier, bir çocuk yapmak için yalnızca bir erkek ve kadının cinsel yolla birleşmesinin yetmeyeceğini, bu birleşmenin yalnızca bir fetüs meydana getirebileceğini ancak o canlının toplumsal bir varlık olabilmesi için daha fazla şeyin gerekli olduğunu söylemektedir. Bu biyolojik varlık olan fetüsün toplumsal bir varlığa dönüşmesi için kimi zaman babanın, kimi zaman Güneş'in kimi zaman da diğer başka kült varlıkların-atalar ruhunun vs. çocuğa bir ruh üfleme, diğer bir deyişle ya da günümüz Hristiyanlık literatüründeki şekliyle söylenecek olursa bir tür vaftiz edilmesi gerekmektedir.

Dördüncü bölüm: İnsan cinselliği esasen toplum dışıdır

Godelier bu başlık altında, geçmiş bölümdeki cinsellik

² Ancak burada her toplumun aynı şekilde ve aynı ritüellerle bu fetüsleri toplumsal varlık haline getirdiği anlaşılmamalıdır. Her toplumun, fetüsü, toplumsal bir varlık haline getirişi farklı şekillerde tezahür eder, temel benzerlik başlangıç noktasında, fetüsün henüz toplumsal bir varlık olmadığıdır.

konusunu biraz daha detaylandırmak ister. Bizzat katılımlı gözlem vasıtasıyla içlerinde araştırmalar yaptığı Baruyaların cinsel edimler hakkındaki fikirleri tartışılmaktadır bu bölümde. "Bireylerin yeniden üretmeye çabaladığı şey 'türleri' değildir. Örneğin Baruyaların yeniden üretmeye çalıştığı şey, ait oldukları toplumsal gruptur, her yenidoğanın içerisinde yerini bulacağı toplumsal ilişkileridir." (2022a, s. 186). İşte burada cinsellik, tıpkı yemek yemek ya da diğer başka fiziki ihtiyacı karşılamak noktasına hatta belki ondan daha alt bir mertebeye indirgenir. Belki de bu yüzdendir ki, Baruyalarda, cinsellik ciddi bir biçimde düzenlenmiş ve sistematige sokulmuştur.

Daha açık bir deyişle, tam anlamıyla cinsellik vasıtasıyla değil, bir anlamda Freud'un dediği şekilde cinsel arzularımızı bastırabildiğimiz şekilde toplumu kurabiliriz. Cinsellik, diğer toplumsal ilişkilerin (ekonomik, siyasal ve diğer türde ilişkiler) yeniden üretimi gerekliliğine tabi olur (2022a, s. 184). Cinselliğin bir parçasının toplumsal olarak kurban edilişi vasıtasıyla ancak toplum ve toplumsal özne mümkündür (Godelier, 2022a, s. 200).

Beşinci bölüm: Bir birey toplumsal özne olarak nasıl teşekkül eder

Godelier bu bölümde, bir kadın ve erkeğin bir araya gelerek ürettikleri ve henüz yalnızca biyolojik bir varlık olan fetüsün toplumsal bir özne haline nasıl dönüştürüldüğü sorusunun peşine düşmektedir (2022a, s. 191). Yazar, aslında burada, üçüncü bölümde kısaca üzerinde durduğu meseleye biraz daha geniş açıdan bakmakta ve yenidoğan bebeklerin toplumsal bir özne haline gelebilmesinde etkili olan faktörlerden bahsetmektedir. Bu noktada yine üçüncü bölümde bahsedilen, yenidoğan bebeğin; baba, atalar, Güneş ya da Tanrı tarafından kutsanması ya da ona bir ruh üflenmesi vesilesi-vasıtasıyla ancak toplumsal bir özne haline gelebilmektedir.

Ancak gerek üçüncü bölüm gerekse de bu bölümde, Godelier'in cinsellik üzerine aşırı bir vurgu yaptığını ve bu açıklama tarzının da cinsel indirgemeciliğe yol açtığını eklememiz gerekir. Godelier gibi, rölatif ve inşacı bir bakışa bu denli sıcak bir araştırmacının toplumsal meseleleri tek taraflı bir bakış açısıyla analizi sorunlu görünmektedir. Godelier, toplumsal düzen her zaman cinsel bir düzendir de (2022, s. 202), diyerek bu tek taraflı bakışı net bir biçimde göstermektedir.

Altıncı bölüm: İnsan grupları toplum olarak nasıl teşekkül eder

Godelier bu başlık altında, bir insan grubunu toplum olarak adlandırmamız için gerekenler nelerdir? Sorusuna cevap arar ve cevabın, kitabın ilk bölümlerinde de

kısaca değindiği siyasi-dini ilişkiler olduğunu söyler (2022a, s. 211). Bu tezini kanıtlamak için yine bizzat gözlemediği Baruyalardan örnekler verir. Ona göre Baruyaları bir toplum haline getiren şey ne aralarındaki akrabalık ilişkileri ne de ekonomik üretim ve mübadele ilişkileri olmuştur. Onları toplum haline getiren ilişkiler, siyasi-dini ilişkilerdir. Bunlar da örneğin, inisiyasyon törenleri, doğan çocukların bir birey haline gelmesi için gerçekleştirilen ritüeller ve benzerleridir. Peki bu durum yalnızca Baruyalarda mı geçerlidir? Godelier başka toplumlara da bakarak aynı tezini sınamakta ve genel hatları itibarıyla benzer sonuçlarla karşılaşmaktadır (2022, s. 215).

Godelier, kendi tezini tersten bir şekilde doğrulamak için de Baruyaların ne zaman bir toplum olmayı bıraktığı sorusunu gündemine almaktadır. Papua Yeni Gine isimli kurulan yeni devlet, Baruyaların sahip olduğu birçok ayrıcalık-özerlik ve özgürlüğü ellerinden almıştır. Artık eskisi gibi diğer kabilelerle savaşamazlar örneğin. Gerçekten de Baruyaların akrabalık ilişkileri ve ekonomik ilişkileri devam etmesine rağmen bu durum (devlet kurulumu) onları bir toplum olmaktan çıkarmıştır. Yeni bir egemenlik ve otorite anlayışı kendisini dayatmış ve Baruyalar da bir toplum olmaktan giderek uzaklaşmıştır.

Ashına bakılırsa güç ve iktidar sahibi bireyler ya da gruplar, aynı zamanda din ve siyasetin iç içe geçtiği bir alanda mevcut olurlar, daha açık bir deyişle hem din adamı ve siyasetçi kimliğinin aynı anda bulunduğu benliklere sahiptirler.

Bir toplumu meydana getiren siyasi-dini ilişkilerdir iddiası, her ne kadar devletsiz ya da “modern” öncesikabile yapılarını açıklamada uygun olmasına rağmen, günümüz modern toplumlarını açıklamada ne denli uygundur? Burada siyasi-dini ilişkiler kavramının içeriğinin ne denli genişleyebildiği noktasında bu soruya cevap vermek kolaylaşır. Godelier, sonuç kısmında, görece yeni bir devlet olan Suudi Arabistan’ın kuruluşunu anlattığı kısımlarda, bir toplumun ve hatta devletin kurulumunda dini-siyasi ilişkilerin, aile-akrabalık ya da ekonomik ilişkilerden daha önde olduğunu göstermektedir. Etkili bir dini ve siyasi örgütlenmenin, bir toprak üzerinde bir arada yaşayan insanların bir toplum ve hatta bir devlet haline gelmesinde son derece kurucu bir role sahip olabileceği görülmektedir.

Son olarak burada Marksist bir tarihsel değişim teorisinden ziyade Weberyen-ideal bir tarihsel değişim teorisinin izlerini yakalamak mümkündür. Tarihi değiştiren ve dönüştüren maddi üretim ilişkilerinden ziyade dini-siyasi ilişkiler ve bu ilişkilerle ilgili olan dini ve siyasal görevler ve bu görevleri yerine getiren etkili kişilerdir: Firavun gibi.

Sonuç: Sosyal bilimlere övgü

Godelier, çalışmasının bu son bölümünü diğer bölümler gibi herhangi bir sunum ya da bildiriden hareketle üretmemiş, bu kitap için ilk kez yazmıştır. Kendisinin de belirttiği üzere bu kısım, Sosyal Bilimlerin günümüzde hala neden önemli olduğuna ve gereksiz bir konuma düşmediğine dair birtakım söylemler içermektedir. Godelier ayrıca bu bölümde, yukarıda da kısaca değindiğimiz üzere, Suudi Arabistan’ın kuruluşunu, dini-siyasi ilişkiler teziyle açıklamaya çalışmaktadır.

Bu son bölümde Sosyal Bilimlerin kendi içindeki rekabetin yerini iş birliğine bırakmasına dair öneriler sunmaktan da çekinmez Godelier -ki ancak o zaman insanın ve insan toplumlarının bütüncül bir anlamına ulaşabileceğini söyler. “İnsanlığı anlamının yolu, tüm sosyal bilim dallarını seferber etmeyi gerektirir.” (Godelier, 2022b, s. 7).

Godelier bu son bölümün son sayfalarında, Sosyal Bilimler ile Demokrasinin aynı dönemde ortaya çıktığını söyler. Bu yaklaşıma göre; Sosyal Bilimci kendi toplumunun ilke ve değerleriyle araya mesafe koyabildiği ölçüde, incelediği toplumu daha iyi analiz edebilir. Benzer şekilde demokrasi de -kabaca- diğerlerinin şiddet içermeyen fikirlerine hoşgörülle yaklaşabilme kültürüdür. Godelier, son kerte, bireylerin, kendi tarihlerini kendilerinin yaptığının ve yapabileceğinin farkında olmaları gerektiğini salık verir.

Burası oldukça liberal bir taraftan yapılan ve karşı durulması da kolay olmayan bir bakış olmasına rağmen, Godelier’in metin boyunca yer yer yapısalıcı bir alana kaydığını görmüş olmamız bazı paradoksların halâ var olduğunu da okuyucuya göstermektedir.

Kitap hakkında son noktada bazı şeyler söylemek gerekirse; kitap Godelier’in yaklaşık kırk yıllık Antropoloji mesaisinde gerek doğrudan kendi saha çalışmalarıyla gerekse de başka şekillerde edindiği bilgilerin son kerte damıtılmış bir hali gibidir. Belki de bu yüzden biraz karmaşıktır, kimi bölümler yazarın çeşitli yerlerde verdiği sunum ve bildirilerden hareketle yazdığı metinlerden de oluştuğu için yer yer kopukluklar olabilsede bu durum metni okumayı engellemez, yine yer yer tekrarlara düşse de son kerte Godelier, temel meselelerini ve yeni sözlerini açık ve anlaşılır bir şekilde okuyucusuna sunmaktadır. Tüm bunlar göz önüne alındığında, Godelier’in bu metni, doğrudan kendi saha deneyimlerinden-araştırmalarından damıttığı bilgileri bize sunması ve sosyal bilimcilere rölaf bakabilme noktasında tatminkâr ve teşvikvari örnekler sunması açısından oldukça önemlidir. Özetle bu kitabı, Godelier’in diğer eserlerini okumayanlar için, Onun ana temalarının ve metodolojik izleklerinin takip edilebileceği kapsayıcı bir metin olarak görmek mümkündür. Godelier’in

diğer çalışmalarının da Türkçe söylenmesi (Türkçeye çevrilmesi) dileği ve beklentisiyle...

Kaynakça

Carroll, L. (2021). *Aynanın içinden - Alice barikalar ülkesinde* (T. Uyar, Çev.). Can Yayınları.

Godelier, M. (2022a). *İnsan toplumlarının temelinde: Antropolojinin bize öğrettikleri* (L. Ünsaldı, Çev.). Heretik Yayınları.

Godelier, M. (2022b). *Toplumsal yaşamın temelleri* (A. Taban, Çev.). Heretik Yayınları.

2023. Telif hakları yazar(lar)a aittir.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası ([CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)) lisansının hüküm ve şartları altında yayımlanan açık erişimli bir makaledir.